

dr hab. Magdalena Dudkiewicz

Węzeł Centralny OŻK-SB

Współpraca: Marek Dudkiewicz

TURYSTYKA I BRAK KOORDYNACJI

Dokumenty o znaczeniu strategicznym dla Warmii i Mazur – analiza porównawcza zapisów dotyczących kultury w dokumentach szczebla centralnego i w strategiach lokalnych

Warszawa, 2014 r.

WPROWADZENIE

Celem opracowania jest porównanie dokumentów strategicznych obowiązujących w województwie warmińsko-mazurskim na szczeblu centralnym, powiatowym oraz gminnym w zakresie, w jakim odnoszą się one do kultury. Analiza ma charakter jakościowy i dotyczy przede wszystkim sposobu formułowania stwierdzeń dotyczących kultury oraz kontekstów, w jakich treści z tego zakresu są lokowane. Takie podejście pozwala zidentyfikować znaczenie przypisywane kulturze w dokumentach strategicznych, które stanowią punkt odniesienia dla podejmowanych działań, istotnie (przynajmniej w założeniu) wpływają na kierunki i sposoby wydawania pieniędzy na kulturę oraz – m.in. - przyjmowane w tym zakresie priorytety.

Porównanie dwóch szczebli – centralnego (przez który rozumie się tutaj dokumenty odnoszące się do Warmii i Mazur na szczeblu rządowym, Regionalne Programy Operacyjne oraz strategie opracowane i przyjęte na szczeblu województwa) oraz lokalnego (przez które rozumie się dokumenty strategiczne obowiązujące na szczeblu powiatowym oraz gminnym) ma w założeniu wykazać, czy te dwa poziomy ze sobą współgrają, pozostają w synergii, czy też są osobnymi bytami, nie powiązаныmi ze sobą. Inaczej mówiąc – czy możliwe jest zidentyfikowanie spójnej polityki prowadzonej przez władze samorządu terytorialnego różnych szczebli w obrębie kultury w województwie warmińsko-mazurskim. Z zasadniczej analizy wyłączone zostały dokumenty lokalne dotyczące dwóch największych ośrodków czyli Olsztyna i Elbląga, ze względu na ich specyficzne ulokowanie w strukturze strategicznych dokumentów Warmii i Mazur, o czym w dalszej części opracowania.

DOKUMENTY SZCZEBLA CENTRALNEGO

Analizie poddałam następujące dokumenty strategiczne szczebla centralnego dotyczące sytuacji kultury w województwie warmińsko-mazurskim:

- Regionalny Program Operacyjny Warmia i Mazury na lata 2007-2013 (dokument przyjęty przez Zarząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego 14 listopada 2007 r.), określane dalej jako RPO 2007-2013;
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020 (dokument z 8 kwietnia 2014 r.), określane dalej jako RPO 2014-2020¹;
- Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020 – aktualizacja (Załącznik do uchwały nr 121 Rady Ministrów z dnia 11 lipca 2013 r. (poz. 641));
- Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Województwa Warmińsko-Mazurskiego do roku 2020 (dokument z 2005 r.), określana dalej jako Strategia z 2005;
- Strategia Rozwoju Kultury w Województwie Warmińsko-Mazurskim do 2015 roku (dokument z 2001 r.);
- Strategia Rozwoju Turystyki Województwa Warmińsko-Mazurskiego (dokument z czerwca 2010 r.);
- Strategia Rozwoju Społeczno-gospodarczego Województwa Warmińsko-Mazurskiego do roku 2025 (dokument z 25 czerwca 2013 r.), określana dalej jako Strategia z 2013.

Analiza pozwoliła zidentyfikować kilka charakterystycznych kwestii dotyczących podejścia do kultury na Warmii i Mazurach. W ramach zostały przedstawione najważniejsze konkluzje dotyczące tej problematyki. Należy tu jeszcze podkreślić zmiany w czasie w sposobie traktowania kultury w dokumentach strategicznych. Najlepiej widać to w zmianie sposobu rozłożenia akcentów pomiędzy RPO na lata 2007-2013 a RPO na lata 2014-2020.

¹ Dalej używam skrótu RPO.

KULTURA UWIKŁANA I SPECYFICZNIE UŻYTECZNA

Brakuje traktowania kultury jako wartości autotelicznej, ważnej niezależnie od okoliczności zewnętrznych. Kultura widziana jest jako NARZĘDZIE przydatne i wykorzystywane dla innych (jak można domniemywać ważniejszych, nadrzędnych wobec niej) celów: gospodarczych, marketingowych, itp. Nie zaskakuje zatem fakt, że najważniejszy kontekst, w jakim pojawia się narracja o kulturze stanowi dla badanego województwa turystyka. Celem nadrzędnym jest tu promocja regionu, rozumiana przede wszystkim jako prezentowanie jego atrakcyjności turystycznej. Atrakcyjność zaś często sprowadzana jest jedynie do tworzenia produktów turystycznych.

Narracja, która dominuje w dokumentach strategicznych szczebla wojewódzkiego dotyczy przede wszystkim bardzo silnego powiązania kultury z problematyką turystyki i służebnej roli kultury wobec rozwoju tej gałęzi usług. W RPO na lata 2007 – 2013 kultura jako osobna część pojawia się jedynie w rozdziale dotyczącym diagnozy sytuacji i zajmuje niecałe 13 wersów. W całym dokumencie pojęcie *kultura* i jego pochodne (*kulturowy*, *kulturalny*, itp.) pojawiają się 56 razy – dla porównania pojęcie *turystyka* i jego pochodne (np. *turystyczny*) pojawiają się 176 razy. W RPO 2007-2013 kwestie kultury omówione są w osi priorytetowej „Turystyka”, a cele, na jakie planowano przeznaczyć pieniądze obejmowały *ochronę i zachowanie dziedzictwa kulturowego* oraz *rozwój infrastruktury kultury*. Łączny budżet przewidziany na te dwa cele wynosił 21% wydatków pieniędzy pochodzących z UE (bez wkładu krajowego) przewidzianych na turystykę².

Oba analizowane dokumenty RPO różnią się między sobą. W RPO na lata 2007-2013 czytamy następujące uzasadnienie wyboru osi „Turystyka”: *Dziedzictwo kulturowe regionu jest bardzo zróżnicowane, co wynika z burzliwej historii tych ziem, zmieniającej się ich*

² Por. też: Barbara Fatyga, [Analiza finansowania kultury na Warmii i Mazurach. Druga przymiarka](#).

*przynależności państwowej, różnorodności etnicznej. Dbłość o nie świadczy o otwartości społeczeństwa Warmii i Mazur, a jednocześnie o akceptacji historii tych ziem. Dysponujemy zabytkami architektury gotyckiej (zamki i świątynie) i barokowej, osiemnasto- i dziewiętnastowiecznymi dworami, secesyjnymi kamienicami, ale też i ciekawymi zabytkami techniki, jak wiadukty w Stańczykach, Kanał Ostródzko-Elbląski, Kanał Mazurski. Renowacja, utrzymanie, wprowadzenie nowych funkcji w takich obiektach przyczyni się do uatrakcyjnienia regionu dla odwiedzających. (RPO 2007-2013, s. 75). Takie podejście w pełni koresponduje z opisywanymi w dokumencie działaniami i typami projektów w osi „Turystyka”: W znacznie większym stopniu będzie wykorzystywane dla celów turystycznych bogactwo zarówno dziedzictwa kulturowego województwa warmińsko – mazurskiego, jak i możliwości, jakie niesie kultura współczesna. Pozwoli to na zróżnicowanie i poprawę jakości oferty turystycznej i kulturalnej województwa. Wspierane będą projekty dotyczące renowacji, odbudowy i adaptacji obiektów dziedzictwa kulturowego o potencjale turystycznym, unowocześnienia form ich wykorzystywania, zabezpieczenia przed zagrożeniami, zagospodarowania terenów otaczających. Obiekty dziedzictwa kulturowego o znaczeniu krajowym i międzynarodowym otrzymają dofinansowanie na poziomie krajowym, a zatem są wyłączone z zakresu wsparcia RPO WiM. Ofertę turystyczną Warmii i Mazur wzmocni także pomoc inwestycyjna skierowana na infrastrukturę (łącznie z wyposażeniem) instytucji kultury o charakterze ponadlokalnym, których działalność opiera się o wykorzystanie miejsc wydarzeń i tradycji historycznych regionu lub możliwości kultury współczesnej. Projekty wspierające kulturę powinny mieć powiązanie z rozwojem gospodarczym i być spójne z Narodową Strategią Rozwoju Kultury. (RPO 2007-2013, s. 77). Istotne przesunięcie akcentów można zaobserwować w RPO przygotowanym na kolejny okres: 2014-2020. W nowym dokumencie pojawia się osobna oś priorytetowa „Kultura i Dziedzictwo” (w ogóle nie pojawia się jakakolwiek oś priorytetowa wprost odnosząca się do turystyki). W efekcie samo pojęcie *kultura* i jego pochodne jest wymienione tym razem nieco częściej niż *turystyka* i jego pochodne (54 razy vs 46 razy).*

KULTURA NIE DLA *SWOICH*

Kultura wprawdzie jest *używana* i wykorzystywana dla innych celów, niż autoteliczne, jednak nie są to także cele społeczne. W obu RPO kultura praktycznie nie występuje w kontekście społeczności lokalnych; np. jako element wzmacniania lokalnego, regionalnego kapitału społecznego. (Jednak w tym zakresie daje się zaobserwować zmianę w kolejnych analizowanych dokumentach).

W RPO 2007-2013 o kulturze nie ma żadnej wzmianki w osi priorytetowej „Infrastruktura społeczna”, w tej części dokumentu pojęcie *kultura* nie występuje w żadnej formie gramatycznej (także jako przymiotnik). Również i w tym zakresie sytuacja wyraźnie zmienia się w kolejnym RPO (na lata 2014-2020). W drugim z dokumentów widać przesunięcie w kierunku rozwoju regionu dla jego mieszkańców, co w przypadku obszaru „kultura” zawiera się np. w zapisie określającym cele szczegółowe priorytetów inwestycyjnych: *Zmiana pasywnej filozofii ochrony dziedzictwa kulturowego regionu i wykorzystanie instytucji kultury do budowy tożsamości regionalnej* (RPO 2014-2020, s. 40). Na możliwość dostrzeżenia znaczenia działań kulturalnych dla mieszkańców w omawianym dokumencie wskazują także zapisy w drugim kryterium przewidzianym w obszarze „Kultura”. Jest w nim mowa o przydatności działań kulturalnych dla integracji regionu i powstawania jego tożsamości – pojawia się zatem myślenie nakierowane na społeczności lokalne, tworzenie i wzmacnianie lokalnego kapitału społecznego i próba ujmowania kultury jako narzędzia wzmacniania więzi lokalnych/regionalnych: *preferencje przyznaje się projektom instytucji kultury ukierunkowanym na działania regionotwórcze poprawiające czy budujące więzi, w zdecydowanej większości napływowej, słabo utożsamiającej się z województwem ludności.* (RPO 2014-2020, s. 112).

W obu strategiach rozwoju przyjętych przez Sejmik województwa widoczne jest przesunięcie myślenia o kulturze (a w zasadzie o zasobach kulturowych – głównie zabytkach różnego typu) z postrzegania ich jako narzędzia promocji regionu i rozwoju turystyki, a więc kierowania ich odbioru poza województwo, do potencjalnych przybyszów, w kierunku samego regionu, a więc mieszkańców. W

pierwszej strategii, uchwalonej w 2005 roku, pojęcie „kultura” i jego pochodne pojawiło się jedynie 19 razy, z czego 12 razy w kontekście turystyki, a zwłaszcza:

- *tw. produktów turystycznych: badanie możliwości rozwoju różnorodnych form turystyki z uwzględnieniem oferty kulturalnej i sportowej; stałe badanie rynku turystycznego, w tym ewidencja i badania wszystkich kategorii zabytków (w celu rozwoju, konserwacji, rewaloryzacji i zagospodarowania dóbr kultury); wybranie i wylansowanie najważniejszych produktów turystycznych regionu w zakresie turystyki aktywnej (np. wędkarstwo, wodniactwo) i specjalistycznej, tranzytowej, wiejskiej i ekoturystyki, kulturowej i turystyki dla osób niepełnosprawnych (strategia z 2005 r., s. 59);*
- *wspierania rozwoju infrastruktury: budowa nowych i doinwestowanie istniejących instytucji kulturalnych; wzrost jakości aktualnej oferty turystycznej (w tym: opracowanie i realizowanie programów wspierania i ochrony indywidualnych cech kultury regionalnej oraz poszerzenie programów i repertuaru instytucji kultury oraz zwiększenie opieki nad działalnością twórczą i zapewnienie warunków powszechnej edukacji kulturalnej wszystkich grup społecznych (strategia z 2005 r., s. 38);*
- *współpracy z regionem kaliningradzkim: wspieranie tworzenia sieciowych ponadregionalnych produktów turystycznych w Polsce Północnej w oparciu o nadmorskie położenie, ciągłość systemu przyrodniczego, a także wspólne dziedzictwo kulturowe, np. sieci marin dla żeglarstwa i sportów wodnych, szlaki piesze, szlaki rowerowe, połączenia wodne śródlądowe, tematyczne szlaki kulturowe (województwa: pomorskie, zachodniopomorskie, kujawsko-pomorskie, warmińsko-mazurskie). (strategia z 2005 r., s. 58);*
- *współpracy z regionami partnerskimi: wspieranie inicjatyw wykorzystujących różnorodność kulturową i złożoność historii Warmii i Mazur w celu budowania trwałych więzi gospodarczych (np. Ukraina, Niemcy) oraz zwiększania popytu na ofertę turystyczno-kulturową regionu (np. Niemcy i inne kraje UE). (strategia z 2005 r., s. 59).*

W aktualnej Strategii (z 2013 roku), pojęcie „kultura” i jego pochodne obecne są już 30 razy (przy podobnej liczbie słów w obu porównywanych dokumentach), z czego tylko 3 razy pada w kontekście turystyki, a 8 razy w kontekście kapitału społecznego oraz 6

razy w kontekście usługi publicznej kierowanej do mieszkańców. Elementy najsilniej zaznaczone w poprzedniej strategii, czyli turystyka i współpraca z regionami partnerskimi także są obecne, ale już nie dominują. Należy wskazać dwa podstawowe kierunki społecznego i lokalnego myślenia w nowej Strategii, jej autorom chodzi bowiem głównie o:

- zwiększenie poziomu aktywności społecznej, zinterpretowane w postaci takich celów operacyjnych, jak *rozwój kapitału społecznego*, m.in. przesunięcie w myśleniu z perspektywy *indywidualnej do organizacyjnej* oraz dostrzeżenie roli ekonomii społecznej;
- wzrost dostępności i jakości usług publicznych, dla których wskazano takie cele jak *wysoka jakość, a przede wszystkim powszechność usług*. Jednocześnie podkreślono, że usługi publiczne *przyczyniają się do wzrostu aktywności społecznej*, bowiem *społeczeństwo wyedukowane, zdrowe, korzystające z oferty kulturalnej i wypoczynkowej jest społeczeństwem aktywnym*. (Strategia z 2013 r., s. 49).

Przedmiotem niniejszej analizy jest jedynie zawartość dokumentów, a nie to, w jaki sposób są one realizowane, lub nie, w rzeczywistości społecznej. Powstaje tu jednak wątpliwość czy aby nie mamy do czynienia jedynie z deklaracją, nie mającą odzwierciedlenia w praktyce, a nawet - co wynika bezpośrednio z analizowanych dokumentów - z pewnymi sprzecznościami, konkretnie z faktem, że wedle zapisów RPO na lata 2014-2020, środki przeznaczone na oś priorytetową „Kultura i Dziedzictwo” stanowią jedynie 3,01% łącznego wsparcia Unii w całości środków programu operacyjnego. Jest to zatem oś, dla której przewidziano najmniejszą pulę pieniędzy (mniejszą nawet niż dla osi 12-tej „Pomoc techniczna”, która obejmuje *Zapewnienie sprawnego i efektywnego systemu zarządzania i wdrażania RPO WiM na lata 2014-2020 oraz ciągłości programowania, a także zapewnienie właściwego systemu informacji, komunikacji i promocji RPO WiM na lata 2014-2020*). Na czysto deklaracyjny charakter zmian wskazuje także to, że w opisie przewidzianych do wsparcia działań i inwestycji ponownie pojawia się *turystyka* jako jedno z dwóch naczelných kryteriów oceny przydatności danego działania w obrębie kultury: *działania służące zachowaniu dziedzictwa kulturowego (wraz z jego kontekstem krajobrazowym) i rozwojowi zasobów kultury będą zorientowane na bardziej efektywne ich wykorzystanie z punktu widzenia rozwoju społeczno-gospodarczego, przede wszystkim poprzez przystosowanie instytucji do prowadzenia w nowoczesny sposób działalności kulturalnej oraz wzrost jakości i różnorodności oferty*

kulturalnej regionu, wpisującej się w proces poszerzania jego oferty turystycznej. Dofinansowanie otrzymają więc wyłącznie przedsięwzięcia, których realizacja umożliwi włączenie/utrzymanie obiektów zabytkowych i instytucji kultury w wachlarzu produktów turystycznych województwa. (RPO 2014-2020, s. 111-112).

KULTURA ZINSTYTUCJONALIZOWANA

Dla wątku „uspołecznienia” w myśleniu o kulturze istotne jest odniesienie do sfery pozarządowej oraz mieszkańców jako aktywnych podmiotów. Kultura na gruncie omawianych dokumentów strategicznych wciąż pozostaje w instytucjonalnej domenie publicznej: albo jako przedmiot inwestycji (ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego) albo jako usługa publiczna realizowana głównie przez instytucje kultury dla mających ją jedynie *odbierać*³ mieszkańców.

Najważniejszym podmiotem w kulturze w ujęciu autorów analizowanych dokumentów pozostają niewątpliwie instytucje publiczne, rozumiane w szczególności jako system edukacji i instytucje kultury. Wskazuje się na konieczność takich działań, jak: *zwiększenia wykorzystania zasobów lokalnych instytucji publicznych dla rozwijania aktywności społecznej i obywatelskiej; tworzenia warunków dla wzmocnienia tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym; wzmocnienia edukacji obywatelskiej i kulturalnej; rozwoju kompetencji obywatelskich i kulturowych w kształceniu innym niż formalne; upowszechniania różnych form uczestnictwa w kulturze* (strategia z 2013 r., s. 50). W takim podejściu naturalne jest położenie akcentu przede wszystkim na *wzrost dostępności i jakości usług publicznych*. Zalicza się do nich *działania na rzecz kultury*, obok takich sfer, jak *edukacja, usługi medyczne, bezpieczeństwo publiczne i bezpieczeństwo socjalne*. Niezależnie od tego, czy założone cele są słuszne i mają szansę na realizację, za niepokojące uznać trzeba postrzeganie kultury w kontekście usługi publicznej, co znacznie ogranicza takie działania, jak animacja

³ W tej kwestii por. definicję [odbiorcy kultury](#) w naszym Wielozródłowym Słowniku Kultury (dalej źródło cytowane jako WSK) .

kultury, przesuując akcenty w kierunku edukacji kulturalnej, albo, co gorsza nawet upowszechniania kultury.⁴ Na nieco anachroniczne rozumienie działań w sferze kultury wskazuje także stwierdzenie, że *wzrost dostępności usług publicznych powinien przyczynić się do poprawy jakości życia na terenach wiejskich, w szczególności dzieci w zakresie edukacji i kultury* (strategia z 2013 r., s. 50). Nie chodzi o to, że tego rodzaju działania są niesłuszne i nieuzasadnione, jednak w takich sformułowaniach dominuje myślenie w kategoriach usługodawca (publiczny) vs usługobiorca, często schematycznie (przez publicznego usługodawcę) określany, np. przy użyciu przede wszystkim kategorii wiekowych lub miejsca zamieszkania.

POZARZĄDOWI PODWYKONAWCY

Rośnie wprawdzie znaczenie działań organizacji pozarządowych, jednak w oparciu o analizę dokumentów strategicznych nie sposób jednoznacznie stwierdzić, jakie to ma odzwierciedlenie w faktycznym wykorzystaniu ich potencjału; czy i w jakim stopniu organizacje postrzegane są jedynie jako podwykonawca działań projektowanych w obrębie instytucji publicznych.

Organizacje pozarządowe wskazywane są jako element budowy kapitału społecznego oraz realizator powierzonych im zadań publicznych: *Bardzo ważną rolę w rozwoju kapitału społecznego pełnią aktywne organizacje pozarządowe. To one najczęściej są nośnikami idei oraz inicjują współpracę między różnymi grupami społecznymi. Rozwój instytucji społeczeństwa obywatelskiego w regionie będzie wpływał korzystnie również na postawę administracji samorządowej. Wzrost kapitału społecznego wymaga działań kształtujących go już na poziomie wychowania w rodzinie i w początkowym okresie edukacji (przedszkola), poprzez rozwój aktywności społecznej, obywatelskiej i*

⁴ Por.: Magdalena Dudkiewicz, Animacja kultury: trudna, paradoksalna i nieprzewidywalna, (w:) Tomasz Kaźmierczak, Marek Rymsza (red.), *W stronę aktywnych służb społecznych*, II zeszyt Laboratorium Innowacji Społecznej, ISP i CAL Warszawa 2012, <http://www.isp.org.pl/publikacje,1,555.html>.

kulturalnej. Jednocześnie system instytucjonalny musi wspierać zaangażowanie i chęci realizacji poszczególnych jednostek, by wspólnie dawać przykład innym w celu wyzwolenia szerszej aktywności społecznej (strategia z 2013 r., s. 49). Zachowana pozostaje jednak, wskazana wcześniej, dominacja podmiotów publicznych, zwłaszcza w zakresie wyznaczania kierunków i celów działania, co - jak się wydaje - nie uwzględnia znacznie szerszego, przynajmniej potencjalnie, znaczenia działań podmiotów pozarządowych w sferze kultury, wynikającego z ich specyfiki, w tym niezależności i innowacyjności.⁵

Omawiane dokumenty wskazują na *wzmacnianie potencjału organizacji pozarządowych poprzez tworzenie systemu wsparcia oraz ekonomizację organizacji, m.in. poprzez rozwój przedsiębiorczości społecznej, rozwijanie kompetencji społecznych liderów i animatorów (strategia z 2013 r., s. 50). Nadzieję na poprawę sytuacji NGO's jako partnerów władz lokalnych budzą jednak raczej działania przewidziane w punkcie „Współpraca”, gdzie napisano: w szczególności kierunek będzie obejmował: zwiększenie udziału organizacji pozarządowych w tworzeniu polityk publicznych i realizacji zadań publicznych oraz standaryzację zadań publicznych; wspieranie istniejących i tworzenie trójsektorowych partnerstw lokalnych (strategia z 2013 r., s. 50).*

MIESZKAŃCY DEFICYTOWI EX DEFINITIONE

W omawianych dokumentach zdecydowanie jednak brakuje myślenia o mieszkańcach jako aktywnych podmiotach kultury, postrzegania ich w kategoriach posiadanych przez nich potencjałów, a nie jedynie jako osób, których potrzeby kulturalne muszą być jakoś zaspokajane. Mieszkańcy pozostają tu jedynie konsumentami i odbiorcami cudzych (głównie publicznych) działań.

W dokumentach strategicznych dominuje przekonanie, że mieszkańcy wymagają różnych zabiegów w celu poprawienia ich sposobu funkcjonowania: *kierunek działań obejmuje m.in.: tworzenie warunków dla powstawania i rozwoju aktywności społecznej oraz*

⁵ Por.: Marta Gumkowska, Aktywność organizacji pozarządowych w sferze kultury, (w:) „Kwartalnik Trzeci Sektor”, nr 19, zima 2009.

kształtowanie i wspieranie postaw obywatelskich mieszkańców w każdym wieku; edukację obywatelską, w tym w systemie oświaty; animowanie i wzmacnianie aktywności mieszkańców na rzecz rozwoju lokalnego; rozwój partycypacji społecznej i wolontariatu; tworzenie infrastruktury aktywności społecznej, w tym sportowej (strategia z 2013 r., s. 50).

KULTURA TO CECHA, A NIE PODMIOT

Warto zwrócić uwagę na, wynikające z analizy językowej, traktowanie kultury jako cechy, w formie przymiotnika służącego do scharakteryzowania pojęć (rzeczowników), którym owa towarzyszy. Przyjmuje ona zatem formę przymiotnikową (*kulturowy*), występuje przede wszystkim w takich wyrażeniach jak *dziedzictwo kulturowe, zróżnicowanie kulturowe, obiekty kulturowe*, itp. Kontekst w jakim używane są te wyrażenia wskazuje na pasywność, co szczególnie widoczne jest w doniesieniu do *dziedzictwa kulturowego*, któremu nie przypisuje się żadnych aktywności (ono samo z siebie nic nie robi – daleko tu więc od spojrzenia współczesnych teorii kultury zwracających uwagę na aktywność przedmiotów w relacjach z ludźmi)⁶. Użyte czasowniki wskazują na tradycyjnie przedmiotowe traktowanie dziedzictwa, które postrzegane jest jedynie jako obiekt działań zewnętrznych: *dziedzictwo kulturowe należy zachowywać i chronić*.

Analiza dokumentów strategicznych ze szczebla wojewódzkiego dowodzi, że kultura postrzegana jest konsekwentnie jako element związany z promowaniem regionu poprzez rozwój turystyki, ale iż pojawia się także myślenie, że kultura jest spoiwem społecznym, czymś co buduje tożsamość regionalną i jest potrzebne mieszkańcom województwa, a nie tylko turystom. Niewątpliwie jednak, dla stworzenia warunków sprzyjających realizacji działań w takim duchu, konieczne jest znaczne zwiększenie roli podmiotów

⁶ Por. definicję [przedmiotu](#) w WSL, autorstwa Stefana Nowaka, bynajmniej zatem nie odnoszącą się do modnych koncepcji wywodzących się od Bruno Latoura.

niepublicznych (zwłaszcza w rolach współdecydentów, a nie jedynie wykonawców) oraz dostrzeżenie potencjałów, jakimi dysponują mieszkańcy, do czego niewątpliwie konieczne jest przeprowadzenie solidnej diagnozy w tym zakresie.

DOKUMENTY SZCZEBŁA POWIATOWEGO I GMINNEGO

Analizie poddałam różnego typu dokumenty wytworzone na szczeblu powiatowym i gminnym na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat. W zdecydowanej większości były to strategie rozwoju powiatu lub gminy, albo plany rozwoju lokalnego gminy, plany odnowy danej miejscowości, ale także strategie rozwiązywania problemów społecznych albo studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania. Dokumenty te zostały zebrane przez Centrum Edukacji i Inicjatyw Kulturalnych z Olsztyna (naszego Partnera w Sieci Badawczej OŻK), z zastosowaniem programu komputerowego sprawdzającego zawartość stron internetowych jednostek samorządu terytorialnego województwa warmińsko-mazurskiego i identyfikującego dokumenty zawierające słowa kluczowe (w tym wypadku związane z kulturą). Ze względu na ogromną liczbę analizowanych dokumentów w tej części opracowania zrezygnowałam z przywoływania dokładnych źródeł. Wykorzystane w niniejszym tekście cytaty zostały opatrzone dwoma rodzajami podpisów, wskazujących na pochodzenie ze szczebla gminnego (dok. gm.) lub powiatowego (dok. pow.)

Dokumenty strategiczne powiatów i poszczególnych gmin sytuują kulturę w różnych kontekstach, co wynika także z rodzaju dokumentu: inaczej kulturę lokują strategie rozwoju, inaczej strategie rozwiązywania problemów społecznych, a jeszcze inaczej - np. plany odnowy miejscowości.

KULTURA JAKO NIEDOINWESTOWANA INFRASTRUKTURA

Kultura w dokumentach powstających na szczeblu powiatowym i gminnym to często głównie infrastruktura, czasem istniejąca, wtedy zawsze zaniedbana – wymagająca modernizacji i remontu, a czasem stworzenia od podstaw.

Opisy istniejących na danym terenie instytucji kulturalnych to przede wszystkim opisy domów kultury i bibliotek, ewentualnie świetlic wiejskich (choć te występują najczęściej jako obiekty wymagające budowy lub remontu). Opisy te mają trojaki charakter:

- opis stanu infrastruktury, niekiedy bardzo szczegółowy, jak liczba i rodzaj posiadanego nagłośnienia lub liczba książek posiadanych przez bibliotekę: *Księgozbiór biblioteki i punktu bibliotecznego zawiera 12453 książek. W 2001 r. zarejestrowanych było 388 czytelników, którzy dokonali 5903 wypożyczeń. Oznacza to, iż na 1 czytelnika przypadało 15,2 wypożyczeń (dok. gm.); W chwili obecnej Ośrodek Kultury dysponuje podstawowym, w miarę nowoczesnym sprzętem nagłaśniającym (kolumny, wzmacniacz, mikser), trzema kompletami nagłaśniającymi kilkunastoletnimi o mocy: 40W, 60W, 100W. Posiadamy także 4 mikrofony. Dysponujemy podstawowym sprzętem muzycznym (pianino, gitary elektryczne, gitary akustyczne, perkusja, mandoliny). Mamy na stanie telewizor, magnetowid, radia, magnetofony (2 szt.). Brak jest odpowiedniej bazy lokalowej. (dok. gm.);*
- opis potrzebnych lub planowanych remontów i modernizacji – znów na ogół bardzo konkretny (jak np. rodzaj instalacji, które trzeba wymienić w domu kultury lub zabytku): *Pomimo systematycznie prowadzonych remontów budynku [chodzi o budynek kina przejęty przez dom kultury – przyp. MD] należy jeszcze wymienić instalacje centralnego ogrzewania, wykonać wentylację mechaniczną sali kinowej, instalację alarmową, ppoż, zakupić kurtyny (ekranową i sceniczną), odnowić część foteli. (dok. gm.);*
- opis podejmowanych działań i aktywności – w wypadku domów kultury jest mowa o prowadzonych zajęciach, kursach, organizowanych imprezach; w wypadku bibliotek o liczbie wypożyczonych książek, zapewnianiu dostępu do Internetu, także o prowadzonych zajęciach: *W ramach Centrum Kultury działają między innymi: sekcja taneczna – S.Z.O.K. czyli Skoczny Zespół Opętany*

Krokiem działalności swoją obejmuje dziedziny tańca takie jak: funky, disco-dance, a także dla osób dobrze zorganizowanych ruchowo modern-jazz z elementami stepowania; sekcja teatralna – Grupa teatralna „DRIADA” istnieje od 1988 roku. (...) Działalność teatru obejmuje: spektakle, widowiska poetyckie, inscenizacje, teatr cieni i teatr jednego aktora, konkursy recytatorskie. Sekcja wokalna-działalność sekcji obejmuje zajęcia zespołów: VOICES, GyGyS, KIDS oraz solistów wokalistów zespoły seniorów – Zespół „Ton Lira” został założony w 2003 r., w Polskim Związku Niewidomych. (dok. gm.).

W niektórych przypadkach opisy dotyczące infrastruktury i planowanych modernizacji są jedynymi wzmiankami na temat kultury, jakie w ogóle pojawiają się w dokumentach. Stanowią one element swego rodzaju diagnozy lub sprawiają wrażenie elementu obowiązkowego, ale nie będącego przejawem realnego uznania znaczenia tego obszaru: *wskaźnik liczby osób przypadających na jedną placówkę biblioteczną kształtuje się dość korzystnie w porównaniu ze średnimi w województwie czy w kraju, jest bowiem niższy o 1,3 tys. osób od wskaźnika charakteryzującego województwo i aż o 1,6 tys. osób – od kraju. (dok. pow.).*

KULTURA: DZIEDZICTWO KULTUROWE, KTÓRE NISZCZEJE

Kultura na szczeblu powiatowym i gminnym to dziedzictwo kulturowe – istniejące, niszczące, które trzeba chronić, należy lub warto zmienić jego funkcję i wykorzystać turystycznie.

Wzmianki o dziedzictwie kulturowym mają charakter wskazania walorów regionu (powiatu, miasta, gminy), które warto, a nawet należy wykorzystać do ich promocji, głównie po to, by przyciągnąć turystów: *bogata historia, walory kulturowe i otwartość mieszkańców predysponują ten obszar do rozwoju turystyki i rekreacji (dok. pow.); dziedzictwo kulturowe powiatu lidzbarskiego jest jednym z czynników związanych nierozłącznie z możliwością rozwoju turystyki. Dlatego też dla turystyki i dziedzictwa kulturowego określono jeden wspólny cel strategiczny (...) Turystyka motorem rozwoju społeczno-gospodarczego powiatu (dok. pow.); Teren gminy i miasta charakteryzuje się znacznym zasobem wartości kulturowych, które nie w pełni są zewidencjonowane i tylko nieliczne wpisano do rejestru zabytków. Obiekty*

zabytkowe w mieście oraz w gminie zwiększają atrakcyjność obszaru i stanowią potencjał do rozwoju różnych form rekreacji, w tym turystyki krajoznawczej. Zasoby dorobku kulturowego stanowią podstawę do tworzenia współczesnych wartości kulturowych, ale wymagają znacznych nakładów na utrzymanie obiektów zabytkowych w odpowiednim stanie technicznym. (dok. gm.); Uatrakcyjnienie miasta dla rozwoju turystyki poprzez wykorzystanie walorów kulturowych. (...) Historia miasta stanowi nie w pełni wykorzystany jego atut rozwojowy (dok. gm.) .

Niekiedy w dokumentach można dostrzec wewnętrzne sprzeczności, jak wtedy, gdy zasoby odnoszące się do dziedzictwa kulturowego wydają się być wyszukiwane na siłę, sztucznie, co wprost czasami wynika z samych analizowanych dokumentów: *Pozostałości dawnego ośrodka usługowego dla rolnictwa: roszarnia lnu (zlikwidowana – pozostały puste budynki), mleczarnia (częściowo już rozebrana). (...) Mocne strony (...) zabytkowe obiekty na terenie miasta (dok. gm.) W mieście znajduje się kilka zabytków nie najwyższej klasy, są to:...* (dok. gm.); *W gminie odczuwalny jest brak walorów turystycznych. W tym zakresie prowadzi działalność tylko Gminny Ośrodek Kultury i Gminna Biblioteka Publiczna oraz Ludowe Zespoły Sportowe (dok. gm.).*

KULTURA MUROWANA ALBO WIELOKULTUROWA

Jak wynika z analizowanych dokumentów powiatów i gmin, dziedzictwo kulturowe rozumiane jest w nich przede wszystkim jako zasób *stricte* materialny, czyli mury (zabytki). Zdecydowanie widać tu deficyt myślenia w kategoriach kultury niematerialnej. Ludzie, zwyczaje, tradycje, przeszłość nie stanowią zasobu, nie są też postrzegane jako atrybut mogący przyciągnąć turystów. Jedyne „ludzki” zasób stanowi, jak można wnioskować z lokalnych dokumentów, wielokulturowość. (Siłę *lobby* wielokulturowego często podkreślano w rozmowach zarówno z władzami, jak i animatorami i pracownikami instytucji kultury Warmii i Mazur).

Dziedzictwo kulturowe ma swój wymiar materialny (różnego typu zabytki, budowle, wytwory ludzkie) oraz niematerialny (tradycje, pamięć, zwyczaje, itp.)⁷. W analizowanych dokumentach zdecydowanie dominuje to pierwsze rozumienie dziedzictwa kulturowego – większym zasobem są mury, które można pokazać turystom, niż ludzie, ich losy i zwyczaje: *Cele kulturowe ukierunkowane są na zachowanie wartościowych zasobów dziedzictwa kulturowego oraz kształtowania atrakcyjnego wizerunku gminy i obejmują: zachowanie tożsamości kulturowej obszaru poprzez utrzymanie wartościowych zasobów środowiska kulturowego oraz krajobrazu kulturowego; zachowanie krajobrazu otwartego obszaru gminy o wybitnych walorach przyrodniczych i kulturowych; rozszerzenie prawnej ochrony obiektów, zespołów zabudowy, cmentarzy, zieleni oraz archeologicznych zabytków nieruchomych. Polityka osiągnięcia celów kulturowych obejmuje następujące kierunki i zasady działania: ochronę oraz poprawę stanu i standardu funkcjonalnego i technicznego istniejących obiektów i zasobów zabytkowych prawnie chronionych i postulowanych do objęcia ochroną; pozyskiwanie i stwarzanie zachęt dla inwestorów zainteresowanych zagospodarowaniem i odnową obiektów zabytkowych; ochronę i kształtowanie wartości kulturowych i krajobrazowych obszaru gminy oraz zachowanie zabytkowych układów wsi, cmentarzy; kształtowanie współczesnej zabudowy układów wsi w nawiązaniu do zabudowy tradycyjnej i przeciwdziałanie tendencjom do rozpraszania wsi; przeciwdziałanie dewastacji krajobrazu elementami infrastruktury technicznej; promowanie wykorzystywania i przystosowania obiektów o wartościach kulturowych na cele usługowe (przez stosowanie ulg podatkowych, czasowych zwolnień od podatków). (dok. gm.); Obecnie przeprowadzana jest inwentaryzacja obiektów zabytkowych i związanych z dziedzictwem kulturowym gminy. Na tej podstawie zostaną określone potrzeby inwestycyjne, które zapewnią ochronę tych obiektów. W następnej kolejności zostaną opracowane projekty konkretnych działań (...) Dążeniem przedsięwzięć realizowanych w ramach priorytetu jest zachowanie i odbudowa dziedzictwa kulturowego wraz z jego otoczeniem oraz wykreowanie lokalnych produktów turystyki kulturowej i przyrodniczej. (dok. gm.).* Także obecne w analizowanych dokumentach odniesienia do

⁷ W tej sprawie polecam niezwykle interesujący tekst prawniczki – dr Hanny Schreiber z ISM UW, pt.: Konwencja UNESCO z 2003 roku: między prawniczą pewnością a antropologicznymi wątpliwościami (w 10-lecie istnienia konwencji: 2003–2013), (w:) Barbara Fatyga, Ryszard Michalski (red.), *Kultura ludowa. Teorie. Praktyki. Polityki*, Warszawa: ISNS UW, 2014.

tradycji wielokulturowości danego regionu często mają charakter opisu znajdujących się na danym terenie zabytków – zarówno pojedynczych, jak i całych zespołów zabudowy: *Niestety ochrona dziedzictwa kulturowego skupia się wokół obiektów zlokalizowanych na terenie Starego Miasta. Nie dostrzegane i nie chronione są zespoły zabudowy położone poza jego obrębem. Zespoły te nie posiadają wyjątkowej wartości historycznej w skali kraju czy regionu, są jednak pozostałością przedwojennej historii miasta, cennym i ważnym elementem tożsamości lokalnej wyznaczającym charakter miasta i stanowiącym podstawę do kształtowania nowych lecz zgodnych z tradycją regionu form architektury lokalnej.* (dok. gm.).

Znacznie rzadziej wskazuje się na zwyczaje lokalne i odniesienia do tradycji niematerialnej, chociaż zdarzają się dokumenty, które właśnie na te kwestie kładą szczególny nacisk: *Pole działania samorządów powiatowych i gminnych w zakresie realizacji tego celu powinno zawierać się w szeroko pojętej dbałości o spuściznę kulturową, mającą korzenie w wielonarodowej społeczności zamieszkującej obszar obecnego powiatu. Opieką należy otoczyć zarówno tradycje kulturowe poszczególnych nacji, jak również zachowane budynki i budowle oraz środowisko przyrodnicze w postaci fauny i flory. (...) Znaczącą rolę w rozwoju społeczno-gospodarczym powiatu może odegrać stworzenie wizerunku (...) miasta wielu kultur. Aby jednak taki wizerunek wykreować, koniecznym staje się zacieśnianie już nawiązanych więzi pomiędzy istniejącymi w powiecie grupami, zarówno na płaszczyźnie społecznej, gospodarczej, kulturowej, jak i ekumenicznej. Jedynie zintegrowane społeczeństwo może wspólnie planować i osiągać zamierzone cele. Aby taka społeczność na terenie powiatu powstała, samorzady powinny położyć silny nacisk na działalność mającą na celu nawiązanie silniejszych więzi pomiędzy związkami i stowarzyszeniami narodowościowymi.* (dok. pow.).

Wielokulturowość, jak zostało to powiedziane, to niemal jedyny kontekst w którym lokuje się, wg twórców analizowanych dokumentów, niematerialne zasoby kulturowe. To zarówno wspomnienie przeszłości (tradycja pruska), jak i położenie akcentu na teraźniejszość, np. ukraińską, a czasem sięgającą regionu królewieckiego. Charakterystyczną cechą jest jednak bardzo rzadkie wskazywanie tej tradycji „etnicznie po imieniu”. Częściej są to określenia ogólne, wskazujące na przeszłość lub ogólnie na

„wielokulturowość”: *G. jest miastem kilku kultur. Każda z narodowości zaznacza swój ślad w życiu miasta. Prowadzona przez nie działalność artystyczno-kulturalna, prezentująca i popularyzująca kulturę odrębnych narodowości, jest także jedną z atrakcji turystycznych miasta.* (dok. gm.)

W wielokulturowym kontekście lokalna tradycja niekiedy przywoływana jest jako swoiste „chciejstwo” autorów dokumentów, zwłaszcza wtedy, gdy mowa o jej *odtworzeniu*. Z analizowanych dokumentów trudno wywnioskować czy zatem tradycja obecnie nie istnieje (a bazuje się na przekonaniu o jej istnieniu w przeszłości), nie jest też jasne, czy istnieją ludzie (środowiska) przechowujący tę tradycję i pamięć o zwyczajach: *Cel główny – Poprawa jakości życia mieszkańców gminy (...) Bogata oferta kulturalna, zachowanie lokalnych tradycji: 1. Rozwój i promocja turystyki w regionie; 1.1 Odtworzenie i kultywowanie miejscowych tradycji.* (dok. gm.).

KULTURA „ZABIJA CZAS”

Kultura, jak można wnioskować z analizy dokumentów szczebla powiatowego i gminnego, to głównie forma wypełniania czasu wolnego. Ten czas organizuje różnym grupom mieszkańców lokalna instytucja kultury – zdaniem autorów po to ona przecież jest. Musi to robić w jasno określonym celu: by przeciwdziałać potencjalnej patologii, co ma jednak złowrogi, a niedostrzegany tu odcień znaczeniowy: bowiem chodzi o to by mieszkańcy nie spędzali czasu *po swojemu*, czytaj *w niewłaściwy sposób, na pewno niekulturalnie*. Ta specjalnie wyostrzona interpretacja pokazuje, że *bogate oferty kulturalne* mogą być ofertami wcale nie liczącymi się z możliwościami i potrzebami społeczności, do których są kierowane.

Kultura jako sposób spędzania czasu wolnego⁸, a zwłaszcza w postaci zorganizowanych propozycji mających charakter zajęć, kursów, szkoleń, spotkań, itp. jest propozycją kierowaną z reguły głównie do wybranych grup mieszkańców. Dominującą grupę adresatów takich

⁸ Co do dyskusji pojęcia czasu wolnego – por. hasła w WSK: [czas wolny](#) i [czas dla siebie](#).

działań, stanowią tu dzieci i młodzież: *Odpowiednie zagospodarowanie wolnego czasu dzieci i młodzieży ma znaczenie w zwiększaniu efektywności w nauce, a także ma wpływ na wszechstronny rozwój jednostki. Z tego względu koniecznym staje się rozbudzenie zainteresowań młodzieży i dzieci, wspieranie jej rozwoju fizycznego, tworzenie młodzieży warunków do edukacji pozaformalnej. Działania na rzecz zagospodarowania czasu wolnego dzieci i młodzieży winny być realizowane przede wszystkim po przez wsparcie placówek kulturalnych, bibliotek, świetlic i stowarzyszeń i grup nieformalnych w tworzeniu inicjatyw lokalnych.* (dok. gm.); *Codzienna działalność Gminnego Ośrodka Kultury polega na organizowaniu wolnego czasu dzieci i młodzieży (dyskoteki, okolicznościowe imprezy kulturalne, występy artystyczne).* (dok. gm.). Szczególnie młodym ludziom czas wolny należy zorganizować po to, by w ten sposób przeciwdziałać ich niewłaściwym zachowaniom społecznym. Czasem podejmowane w tym kierunku działania określane są jako „alternatywna” forma spędzania czasu, bez wskazania wobec czego ma być to alternatywa, a niekiedy wprost wskazuje się na profilaktyczną wobec zachowań patologicznych funkcję działań kulturalnych. W tym ujęciu sojusznikiem kultury okazuje się upowszechnianie sportu: *W ramach przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu oraz pobudzeniu aktywności społecznej podejmowane są różne działania profilaktyczne polegające na organizacji czasu wolnego mieszkańców gminy. Głównym realizatorem tych działań są instytucje odpowiadające za kulturę, sport i rekreację.* (dok. gm.); *Cel – Zmniejszenie zjawisk patologicznych wśród dzieci i młodzieży (...) działanie: Prowadzenie zajęć edukacyjno-opiekuńczych, rekreacyjnych, integracyjnych, kulturalnych dla dzieci i młodzieży w ramach świetlic wiejskich i środowiskowych* (dok. gm.); *Młodzieży brakuje przede wszystkim miejsc, gdzie mogłaby się spotykać, rozwijać zainteresowania, spędzać aktywnie czas wolny. Niestety na sytuację dzieci i młodzieży mają również wpływ niekorzystne zjawiska społeczne tj: ubóstwo, bezrobocie rodziców, alkoholizm lub inne patologie. Dzieci z takich rodzin charakteryzują się brakiem motywacji do nauki i niechęcią do rzetelnego wykonywania obowiązków szkolnych. Na rozwiązanie tych problemów wpływ może mieć stworzenie systemu świetlic wiejskich z oddziałami socjoterapeutycznymi, w których specjaliści (pedagodzy, psychologzy, animatorzy kulturalni) mogliby organizować czas wolny,*

wyrównywać deficyty oraz rozwijać zainteresowania dzieci i młodzieży. Placówki tego typu mogły by również funkcjonować jako miniprzedszkola wiejskie, w których przygotowano by dzieci do obowiązku szkolnego. (dok. gm.).

Oprócz dominującej grupy adresatów działań kulturalnych, którą, jak wspomniano wyżej, stanowią dzieci i młodzież, oferta dotyczy także osób starszych (np. kluby seniora) oraz niepełnosprawnych: *Rozwój oferty rekreacyjno-kulturalno-integracyjnej adresowanej do osób w podeszłym wieku w celu ich aktywizacji.* (dok. gm.); *Wsparcie dla oddolnych inicjatyw integracyjnych i kulturalnych osób starszych i niepełnosprawnych (Klub Seniora, grupy samopomocowe, Uniwersytet Trzeciego Wieku, imprezy okolicznościowe, wyjazdy rekreacyjne)* (dok. gm.).

EVENTOWOŚĆ KULTURY DLA OGÓŁU

Oprócz wskazywanych wcześniej działań kulturalnych kierowanych do wybranych grup mieszkańców, w części analizowanych dokumentów mowa jest o ofercie spędzania wolnego czasu kierowanej do ogółu mieszkańców. Składają się na nią imprezy kulturalne o różnym charakterze – jednak powraca tu dominujące nastawienie na turystów, więc tego rodzaju *eventy* często nie są adresowane do mieszkańców.

Imprezy kulturalne w dokumentach powiatowych i gminnych są najczęściej elementem promocji gminy, a zwłaszcza powiatu, czyli - znów - narzędziem przyciągania turystów. Wynika stąd skala tego rodzaju przedsięwzięć – zwykle mają charakter ponadgminny, regionalny, a nawet ogólnopolski. W niektórych dokumentach mowa jest o stałym kalendarzu imprez; w innych - celem jest znalezienie i/lub wypromowanie jednej imprezy, która mogłaby spełniać funkcję swoistego „okrętu flagowego” danego regionu, który regularnie, każdego roku przyciąga turystów i jest nieodmiennie i nieomylnie kojarzony z owym regionem, najlepiej w całej Polsce. W tym kontekście impreza kulturalna staje się produktem turystycznym – tak się o niej myśli; w efekcie tak się też ją planuje, promuje i wykorzystuje: *Potencjalną atrakcją mogącą przyciągnąć i skłonić turystów do dłuższego pobytu są imprezy kulturalne organizowane na*

terenie gminy. (dok. gm.); koncepcja wąskiej oferty regionalnej (...) to koncepcja, która skupiać się będzie przede wszystkim na organizowaniu dużych imprez turystycznych, kulturalnych czy sportowych o charakterze ponadregionalnym. Celem będzie przyciągnięcie raz w roku dużej liczby ludzi, by w ten sposób zaistnieć we wszystkich mediach o zasięgu ogólnopolskim. Sfera ekonomiczna wypełniona zostaje pracą nad sposobem pozyskania poważnych inwestorów strategicznych z kraju i zagranicy. Realizacja tej koncepcji wymaga wykazania maksimum dobrej woli współpracy poszczególnych gmin z władzami powiatu i podjęcia szeroko rozumianych kompromisów, ponieważ wiadomo z góry, iż po jej realizacji nie uda się równomiernie podzielić wypracowanych zysków. (...) Cel strategiczny: Marketing w kulturze, czyli jak działać z sukcesem? (dok. pow.); Jednakże nie wystarczy jedynie czysta woda, świeże powietrze i lasy, aby móc opierać rozwój gminy na turystyce. Konieczne w tym wypadku staje się opracowanie i stworzenie zaplecza techniczno-organizacyjnego, odpowiedniego klimatu społecznego oraz odpowiedniej oferty kulturalnej, które spełniałoby rolę pomocniczą w turystycznym wykorzystaniu naturalnych warunków przyrodniczych tak, aby stały się one wykorzystaną przez gminę szansą. (dok. gm.)

CZASEM KULTURA AKTYWNYCH

Nie jest to wprawdzie podejście dominujące, ani nawet częste, jednak należy zwrócić uwagę także na pojawiającą się czasem w badanych dokumentach aktywność mieszkańców oraz dostrzeżenie w nich roli animatorów kultury.

Chociaż podejście do „zasobu”, jaki stanowią mieszkańcy także bywa zwykle obarczone myśleniem o atrakcyjności turystycznej, to jednak warto zauważyć pojawiające się w dokumentach gminnych i powiatowych postaci lokalnych artystów (często o statusie amatorów): *Nadrzędnym celem tej działalności [Domu Kultury – przyp. MD] jest prowadzenie edukacji kulturalnej w zakresie rozwoju amatorskiego ruchu artystycznego w dziedzinach: taniec, teatr, muzyka, plastyka. Realizuje to poprzez takie formy jak; zespoły, kluby, kursy, konkursy, pokazy, wystawy, itp. (dok. gm.). Czasem dostrzegana bywa także rola animatorów kultury, których zadaniem jest rozbudzanie aspiracji kulturalnych lokalnych społeczności: Realizacja zadań kulturalnych na terenie gminy opierać się może na wspieraniu animatorów*

kultury oraz entuzjastów i społeczników, dzięki którym, gmina może utrzymać wysoką pozycję w zakresie kultury. (dok. gm.). Tu jednak także nie obyło się bez postrzegania roli lokalnych twórców głównie w powiązaniu z atrakcyjnością turystyczną regionu (jako producentów lokalnych wyrobów artystycznych) oraz lokalnej atrakcji podczas imprez dla turystów: Wspólny wysiłek animatorów życia kulturalnego i środowisk twórczych w powiecie owocuje zorganizowaniem wielu imprez. Niektóre z nich zdobyły stałe miejsce w kalendarzu kulturalnym powiatu i województwa, przyciągając stałych gości. (dok. pow.).

KULTURA TO NIE ROZWÓJ

Niewątpliwie brakuje (z wyjątkiem *podejścia turystycznego*) podejścia do kultury jako naturalnego elementu (a także skutecznego napędu) dla rozwoju terenu, którego dotyczą dokumenty *turystyczne*.

Niemal nieobecne jest widzenie kultury w kategoriach rozwojowych, poza kontekstem turystycznym, brakuje myślenia o kulturze jako istotnym *paliwie* rozwoju gospodarczego i społecznego, np. w kategoriach tzw. przemysłów kultury czy nowoczesnych przemysłów kreatywnych⁹. Gdy pojawiają się tego rodzaju odniesienia, to jedynie w kontekście wytwarzania konkretnych dóbr tu i teraz, brakuje natomiast postrzegania uczestnictwa w kulturze jako elementu zrównoważonego życia i rozwoju, jako źródła przyszłej kreatywności, czyli traktowania wydatków ponoszonych na kulturę jako inwestycji, a nie tylko balastu w stosunku do rozwoju ekonomicznego.¹⁰

Nieco więcej niż myślenia w kategoriach ekonomicznych w analizowanych dokumentach dostrzec można myślenia w kategoriach rozwoju społecznego. I chociaż także nie jest to narracja dominująca, ani nawet szczególnie znacząca, to warto przytoczyć choćby

⁹ Chociaż to nie jest polecana tu przez nas perspektywa zważywszy na poziom naukowej niezetelności w publikacjach na ten temat (przyp. red. – BF).

¹⁰ Por: Człowiek rodzi się twórcą – rozmowa Jacka Żakowskiego z Davidem Throsbym, (w:) „*Co się dzieje w kulturze, (Niezbędnik inteligenta), Polityka, wydanie specjalne*”, 1/2011 oraz np.: David Throsby, *Ekonomia i kultura*, Warszawa: NCK, 2010.

nieliczne przykłady wskazujące na znaczenie cywilizacyjno-rozwojowe działań kulturalnych: *Pomiędzy rozwojem społeczno-gospodarczym a infrastrukturą społeczną zachodzi sprzężenie zwrotne. Polega ono na tym, że rozwój ten tworzy materialne podstawy do rozwoju infrastruktury społecznej, natomiast rozwój infrastruktury społecznej poprzez wzrost poziomu efektywności kapitału ludzkiego i popytu na nowe usługi społeczne przyspiesza rozwój społeczno-gospodarczy na szczeblu lokalnym* (dok. gm.).

Warto zwrócić uwagę na, również niezbyt często obecne w badanych tekstach, przejawy całościowego myślenia o rozwoju: *Specyfika planu polega na tym, że jest on ukierunkowany na zagadnienia cywilizacyjno-kulturowe, koncentruje się na prostych, lokalnych przedsięwzięciach, które prowadzić mają do poprawy standardu i jakości życia mieszkańców. Ma mniej pro-gospodarczy, a bardziej pro-społeczny i pro-kulturowy charakter i dzięki temu może stanowić doskonałe uzupełnienie strategii rozwoju całej gminy, która zazwyczaj koncentruje się na zagadnieniach infrastrukturalnych i gospodarczych. (...) Idea odnowy wsi wyrasta z przekonania, że odnowiona, doinwestowana i ożywiona kulturowo wieś odzyska swoją atrakcyjność jako miejsce zamieszkania, zapewni swoim mieszkańcom godziwy standard i jakość życia oraz zdoła zatrzymać młodzież na miejscu. Nie jako „mini-miasto”, wysoko zurbanizowana i konkurująca z ośrodkami miejskimi bogactwem oferty, ale właśnie jako „nowa wieś”, nowoczesna, lecz ceniąca i zachowująca swój wiejski charakter i kulturową specyfikę.* (dok. gm.). Oczywiście kluczowym dla urzeczywistnienia takiej całościowej koncepcji jest to, czy władze lokalne potrafią skutecznie zadbać o spójność dokumentów i działań w poszczególnych dziedzinach, są w stanie zdobyć się na skoordynowane zarządzanie i całościowe myślenie o zarządzanej przez siebie jednostce terytorialnej i tym samym uniknąć efektu tzw. *Polski resortowej* czy *Polski branżowej*¹¹.

OLSZTYN I ELBLĄG

¹¹ Por.: Tomasz Kaźmierczak, Marek Rymsza, Aktywna polityka społeczna. Stan obecny i szanse upowszechnienia koncepcji, (w:) „*Analizy i Opinie*”, nr 48, ISP, s. 4, Warszawa 2005, dostępne pod adresem: <http://www.isp.org.pl/files/17852442370115272001157021637.pdf>

Dokumenty strategiczne Elbląga (m.in. Strategia Rozwoju Elbląga 2001-2015, Program rozwoju kultury w Elblągu na lata 2005-2013) oraz Olsztyna (m.in. Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Olsztyna 2006-2020, Strategia Rozwoju Olsztyna na lata 2006-2020, dokument ze stycznia 2010 r.) nie zostały poddane systematycznej analizie, ze względu na ich niejasny status w przyjętym podziale. W stosunku do dokumentów nazwanych w opracowaniu lokalnymi znacząco wyróżniają się przekrojowością, całościowym ujęciem problematyki kultury i uwzględnieniem wielu aspektów tego zjawiska. Nie są to jednak dokumenty szczebla centralnego, bowiem w stosunku do dokumentów powiatowych lub gminnych nie są w żaden sposób nadrzędne, nie odnoszą się do żadnego innego terenu poza obszarem własnych miast. I wzajemnie, do zapisów z Olsztyna i Elbląga nie odnoszą się dokumenty lokalne z innych miejsc województwa. Nie sposób jednak nie dostrzec istotnych różnic, jakie rysują się w sposobie traktowania kultury w dokumentach „olsztyńskich” i „elbląskich” w stosunku do wspomnianych dwóch grup dokumentów. Spróbuję wskazać na najważniejsze z nich. Kultura w tych dokumentach jest zjawiskiem wielowymiarowym, daleko wykraczającym poza pragmatyczne i *przyjemne* promowanie regionu lub zapełnianie wolnego czasu: *Kultura mocno osadzona jest w ludzkiej naturze. Człowiek tworzy kulturę, jednocześnie jest też przez nią kształtowany, jest jej celem i sensem. Twórcze działania, stanowiące istotę kultury, skierowane winno być zatem na dobro i rozwój ludzkiej osoby. (...) Uznając pluralizm form kultury, jej autonomię oraz potrzebę pełnej wolności pracy twórczej nie można zapominać, iż kultura jest nośnikiem wartości mających wewnątrz nas wzbogacać, rozwijać godność i nadawać sens ludzkiemu istnieniu.* (Elbląg, strategia rozwoju); *Kultura jest tym, co nas wyodrębnia spośród innych narodów (...) Kultura to nie tylko literatura, poezja, film, teatr i muzyka. Kultura to jakość przestrzeni, w jakiej się mieszka, pracuje, wypoczywa, to krajobraz widziany z okna zamieszkania, samochodu, pociągu. To piękno i porządek codziennego otoczenia, ale również system uznawanych wartości w relacjach z innymi ludźmi. Żadne społeczeństwo nie może istnieć bez kultury. Człowiek tworzy kulturę, jednocześnie będąc przez nią kształtowany. Twórcze działanie stanowiące istotę kultury winno być zatem skierowane na dobro i rozwój ludzkiej osoby. Kultura w szerokim rozumieniu obejmuje sztukę, religię, politykę, gospodarkę, komunikację, ale również system czynności, których podstawową cechą jest wartość społeczna (religia, nauka, sztuka). Kultura to również, w rozumieniu historycznym, dziedzictwo narodowe, które buduje więzi wśród społeczeństwa. Wpływa na rozwój społeczny i*

kształtuje postawy obywateli. Czynniki kulturowe określają tożsamość społeczeństwa ze względu na obszar geograficzny, wyznaczenie czy narodowość. Kultura stanowi ważny punkt w odniesieniu do metropolitalnych funkcji miasta. Poza tym jest spoiwem integracji społecznej, pielęgnuje więzi lokalne, realizuje założenia polityki równouprawnienia płci, równości rasowe i solidarności społecznej oraz pomaga przywracać osoby upośledzone i inwalidów do życia społecznego i zawodowego. (Strategia Rozwoju Społeczno – Gospodarczego Olsztyna 2006 – 2020). Także dziedzictwo kulturowe jest ujmowane w całej swojej złożoności, a materialne świadectwa kultury mają być żywe, służyć ludziom żyjącym tu i teraz i mają mieć dla nich znaczenie. Ważnym elementem dziedzictwa są tradycje i zwyczaje: *Wiedza o przeszłości oraz zakorzenienie w tradycji są gwarancją tożsamości i autonomii kultury narodowej. Przekazywanie dziedzictwa kulturowego odbywa się przede wszystkim przez przyjęcie wartości tkwiących w bezpośrednim społecznym, kulturowym i przyrodniczym otoczeniu człowieka. Dlatego bardzo istotne jest wspieranie działalności instytucji kultury i organizacji pozarządowych jako ośrodków skupiania społeczności lokalnej oraz miejsca wyzwalania różnorodnych form jej aktywności kulturalnej. Kulturę narodową wzbogaca dziedzictwo kultury ludowej – sztuka ludowa, zwyczaje i obrzędowość. Ochrona dziedzictwa kulturowego przyczynia się do budowy tożsamości regionalnej (...)* (strategia rozwoju Elbląg); *Jedną z najistotniejszych szans na zachowanie ciągłości i rozwoju krajobrazu kulturowego stanowi ciągłość w zasiedleniu obszaru przez jedną populację, która ma świadomość i poczucie tożsamości z miejscem / środowiskiem lokalnym / regionem i ciągłości swojej historii. Jej tradycja jest zachowana i stanowi element autoidentyfikacji. Mieszkańcy Olsztyna stanowią konglomerat różnych środowisk wywodzących się z różnych rejonów kraju, a także bardziej odległych terenów. W okresie powojennym, polityczne ośrodki decyzyjne w specyficzny sposób otaczały troską zachowane świadectwa kultury tych ziem. Przez wiele ubiegłych lat, rząd polski prowadził swoistą politykę ochrony zabytków, niejako „przed ludźmi” i „bez udziału ludzi”, nie pamiętając jakby, że to co chronimy powstało w wyniku działalności poprzednich pokoleń i właśnie dla ludzi. Mając świadomość wartości pozostawionego naszemu pokoleniu dziedzictwa nie chcemy pomijać udziału społeczeństwa w procesie jego ochrony. Ochrona owego dziedzictwa możliwa jest poprzez zgodę na aktywność, współdziałanie i szeroki dostęp społeczeństwa w procesie nadawania trwałych funkcji użytkowych cennym kulturowo obiektom.* (Strategia Rozwoju Olsztyna na lata 2006-2020). Oba miasta są świadome swojej przeszłości historycznej, sięgają

do niej i nazywają ją po imieniu – Elbląg nawiązuje do tradycji hanzeatyckiej, Olsztyn dostrzega potrzebę ochrony kultury konkretnych mniejszości narodowych: *Z uwagi na swoje wielowiekowe uwarunkowania oraz powojenną historię, miasto uczestniczy obecnie w procesie odnoszenia się na nowo do swojej przeszłości i przyszłego usytuowania w zjednoczonej Europie. Proces ten związany jest głównie z adaptacją dotychczasowego dziedzictwa kulturowego, tworzonego na przestrzeni minionych epok historycznych. Wpisywanie założeń i zadań w nowy kontekst kulturowy powinien odbywać się w ramach takiego projektu działań, który za najważniejszy uznaje ideę jedności europejskiej, przy jednoczesnym akcentowaniu tożsamości narodowej i lokalnej Elbląga. Praktyka powinna stworzyć pomost między odkrywaniem wielokulturowej przeszłości i kształtowaniem tożsamości kulturowej miasta, jego mieszkańców i regionu, ze szczególnym uwzględnieniem ochrony i promocji współczesnego dorobku kultury Elbląga.* (program rozwoju kultury, Elbląg); *Bogate dziedzictwo kulturowe Elbląga obejmuje jego historię jako ważnego ośrodka średniowiecznego i hanzeatyckiego szlaku handlowego, wielowiekowych tradycji związanych z budownictwem, rzemiosłem i przemysłem. Elbląg rozwijał się jako miasto wielokulturowe, otwarte na nowe idee i prądy. Został zupełnie zniszczony po działaniach II wojny światowej i zabytki dziedzictwa materialnego w większości nie zachowały się do naszych czasów. Na jego duchowe dziedzictwo składa się przede wszystkim kupiecki etos średniowiecznej Hanzy i dorobek w tworzeniu systemu oświaty, edukacji i czytelnictwa.* (program rozwoju kultury, Elbląg); *Kultura Olsztyna to również zamieszkujące w nim mniejszości narodowe, są to przede wszystkim: mniejszość ukraińska, mniejszość niemiecka, mniejszość romska. W Olsztynie działa kilka organizacji, które oprócz kultywowania kultury i tradycji swoich narodów podejmują trudne tematy wielonarodowości i wielokulturowości (...) W Olsztynie zauważa się większe zainteresowanie swoimi korzeniami wśród młodzieży. To właśnie młodzi ludzie podejmują różne formy popularyzacji kultury i tradycji swojej narodowości, zarówno w dziedzinie teatru, literatury, muzyki, czy tańca. Kultura właśnie jest wartością, która stanowi o naszej tożsamości narodowej. W regionie warmińsko – mazurskim, szczególnie w Olsztynie można uczyć się tolerancji do historii i kultury wielu narodów. To tu mieszkają obok siebie Polacy, Ukraińcy, Romowie, którzy wzajemnie się rozumieją, szanują i rozwijają bez przeszkód.* (Strategia Rozwoju Społeczno – Gospodarczego Olsztyna 2006 – 2020). W obu miastach widoczne jest nastawienie na mieszkańców – na ich, przejawiające się w wielu formach, uczestnictwo w kulturze (a nie tylko konsumpcję), twórczość

lokalną. Podkreślane są: znaczenie kultury dla rozwoju mieszkańców i miast, aspekt edukacyjny i społeczny. Kultura jest elementem tworzącym i spajającym społeczeństwo, w tym społeczność lokalną: *Czynne uczestnictwo we wspólnocie europejskiej stwarza nowe możliwości kulturze elbląskiej (...)* Wyznaczony cel jest zgodny z kierunkami przyjętymi do realizacji w sektorze kultury tak na poziomie kraju jak też regionu i miasta. Określa jednocześnie charakter tych działań, zorientowany przede wszystkim na mieszkańców umożliwiając im pełne uczestnictwo w procesie identyfikacji i tożsamości zarówno na poziomie grupowym jak i indywidualnym. (program rozwoju kultury, Elbląg); *Zróżnicowana etnicznie i kulturowo, napływowa społeczność olsztyńska od długiego już czasu jest w trakcie poszukiwania i budowania własnej, powiązanej z miastem i jego wielowiekową kulturą tożsamości. Społeczność olsztyńska, także dzięki owemu zróżnicowaniu, dysponuje znaczącym potencjałem kulturotwórczym. Aktywne środowiska artystyczne, funkcjonujące w formach zarówno zinstytucjonalizowanych organizacjach państwowych i pozarządowych, jak i bardziej luźnych zrzeszeniach, skupiające twórców o znanych w kraju i za granicą nazwiskach, a także stanowiące wieloletnią już tradycję, bogate w wydarzenia kulturalne Olsztyńskie Lato Artystyczne, są świadectwem ogromnej inwencji i bogatej wrażliwości kulturalnej mieszkańców Olsztyna. Starania podejmowane przez władze miasta na rzecz utrwalania kulturalnego wizerunku miasta tworzą sprzyjającą nieskrępowanemu rozkwitowi aspiracji kulturalnych i artystycznych atmosferę. Olsztyn staje się miastem, z którym chcą się identyfikować jego mieszkańcy. Budowanie tożsamości kulturowej Olsztyna wiąże jego mieszkańców z miejscem. Każdy indywidualny wkład olsztynian pogłębiający i urozmaicający koloryt budowanej w ten sposób atmosfery kształtuje obraz miasta i zacieśnia z nim więź.* (Strategia Rozwoju Olsztyna na lata 2006-2020). Na koniec należy podkreślić, że dominujący w omawianych wcześniej dokumentach szczebla centralnego, jak i lokalnego kontekst wykorzystania kultury w turystyce w strategiach olsztyńskich i elbląskich jest potraktowany w sposób marginalny.

W podsumowaniu można stwierdzić, że strategie i inne dokumenty strategiczne Olsztyna i Elbląga są całkowicie odmienne od tego, co zostało opisane w charakterystyce dokumentów centralnych i pozostałych dokumentów lokalnych. Powstaje tym samym istotne (ale być może retoryczne) pytanie o to, czy w ogóle, a jeśli tak, to w jakim zakresie można mówić o jakimkolwiek (przynajmniej w obszarze kultury) promieniowaniu dwóch głównych ośrodków miejskich na to, co dzieje się w całym regionie (wszak takie założenia zawarte były

choćby w strategii rozwoju województwa z 2005 r: *Olsztyn w ścisłej współpracy z Elblągiem i Ełkiem stanie się ośrodkiem integrującym województwo w procesie budowy tożsamości regionalnej*). Wydaje się, że nawet pobieżne przyjrzenie się temu zagadnieniu potwierdza zasadniczą tezę niniejszego opracowania. Mamy tu całkowity brak koordynacji działań, a nawet wymiany myśli, doświadczeń i jakiegokolwiek dyskusji o kulturze na obszarze Warmii i Mazur, która angażowałaby rzeczywistość (a nie tylko odświętnie deklarowaną) uwagę twórców oficjalnych dokumentów, co widać przez wskazane powyżej w analizie braki, niekonsekwencje czy sprzeczności badanych narracji.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Dokumenty strategiczne ze szczebla powiatowego oraz gminnego w województwie warmińsko-mazurskim zwykle nie tworzą spójnej całości, która świadczyłaby o prowadzeniu przez samorządowe podmioty publiczne w obrębie jednego powiatu (a co dopiero województwa) skoordynowanej polityki kulturalnej. Wizje kultury, wynikające z przeprowadzonej analizy, są w poszczególnych dokumentach często niespójne i wzajemnie *niekompatybilne*, nie sposób tym samym, by zaistniał tu efekt synergii – jeśli nawet pojawia się podobieństwo sposobów myślenia o kulturze w obrębie jednego powiatu, to jest ono powierzchowne. Brak wystarczającej spójności to wynik braku pogłębionej refleksji dotyczącej znaczenia i wizji rozwoju kultury: jej funkcji, przejawów i roli, jaką ma spełniać. W efekcie w części powiatów inne priorytety definiują gminy, a inne władze powiatowe, a jeśli w niektórych powiatach priorytety są wprawdzie na pierwszy rzut oka podobne, to podobieństwo ograniczone jest niemal wyłącznie do definiowania adresatów działań kulturalnych. Zdecydowanie dominuje tu osadzenie kultury w kontekście turystyki, czyli widzenia jej jako narzędzia promocji, a tym samym kierowanie do osób z zewnątrz, których kultura ma przyciągać, zachęcać do przyjazdu i pobytu. Taka spójność znacznie rzadziej dotyczy koncentrowania działań kulturalnych na mieszkańcach danego regionu, których różne potrzeby za pośrednictwem kultury mają być zaspokojone. Takie „użytkowe” podejście do kultury jest oczywiście uzasadnione: fakt, że kultura jest „po coś” – służy albo jako narzędzie promocji regionu albo jako sposób spędzania wolnego czasu, czy też środek do zapobiegania patologiom, nie jest niczym niewłaściwym. Wydaje się jednak, że w analizowanych dokumentach brakuje – równoważącego to podejście – spojrzenia na kulturę jako wartość autoteliczną, wynikającą z potrzeb ludzi i w efekcie przez nich na co dzień praktykowaną, bez nastawienia na wymierne i/lub szybkie korzyści.

Mamy zatem do czynienia ze swoistym paradoksem. Z jednej strony, jak to zostało wspomniane, analiza dokumentów strategicznych wyraźnie pokazuje deficyt pogłębionego myślenia strategicznego o kulturze Warmii i Mazur, co za tym idzie stwarzającego szanse na zaistnienie efektu synergii skoordynowanych działań. Paradoks polega na tym, że jednocześnie dokumenty o znaczeniu strategicznym

dla Warmii i Mazur w zakresie kultury są do siebie podobne, jednak są to przede wszystkim podobieństwa natury strukturalnej, a nie merytorycznej, będące właśnie wynikiem i dowodem bardzo powierzchownego podejścia do znaczenia kultury dla regionu. W rezultacie:

- kultura na każdym szczeblu samorządowym jest traktowana przede wszystkim użytkowo, w szczególności w kontekście turystyki, ewentualnie oferty „eventowej” lub formy spędzania wolnego czasu;
- sposób myślenia o kulturze jest mało związany z mieszkańcami województwa – częstszym, a niekiedy głównym punktem odniesienia są ludzie z zewnątrz: to dla nich dba się (w różny sposób) o kulturę, a dopiero „przy okazji” o własnych mieszkańców;
- kultura zatem jest pozbawiona *duszy* – częściej ma *twarz* murów, zabytków, budowli. Jest kulturą „martwą”, zastygłą, dziedzictwem, a nie kulturą „żywą”, aktywną, twórczą, tworzoną przez ludzi i dla ludzi;
- kultura jest domeną publicznych instytucji – urzędów i ich agend. To usługa publiczna, realizowana przy założeniu, że aktywna strona (publiczna) zapewnia treść kultury i dostęp do niej, a bierna strona (społeczna, obywatelska) kulturę konsumuje, ale jej nie tworzy i w niej, w nowoczesnym znaczeniu tego słowa¹², nie uczestniczy.

Warto jednocześnie podsumować najważniejsze różnice, jakie ujawniły się w pojmowaniu kultury pomiędzy dokumentami obu analizowanych szczebli:

- jeżeli w dokumentach strategicznych istnieje perspektywa mieszkańców, to dzieje się to na szczeblu lokalnym. Na szczeblu centralnym ta perspektywa dopiero się pojawia, można powiedzieć raczkuje, ale wciąż jest równoważona perspektywą „turystyczną”;

¹² Por.: Obserwatorium Żywej Kultury – Sieć Badawcza, [Podstawa Teoretyczna](#),

- na szczeblu lokalnym kultura ma *twarz* znacznie bardziej konkretną i pragmatyczną – to są lokalne instytucje kulturalne (domy kultury, biblioteki, świetlice wiejskie) ze swoimi problemami (remontowymi – bardzo konkretnymi) oraz ofertą zajęć. Wprawdzie w dokumentach strategicznych powiatów i gmin także nie widać tego na pierwszy rzut oka, jednak za tymi materialnymi konkretami często kryją się ludzie w nich i wokół nich pracujący i z nich korzystający. Na szczeblu centralnym kultura jednoznacznie ma *twarz* bezosobowego produktu (turystycznego), bezosobowej instytucji kulturalnej oraz bezosobowego zabytku, który trzeba chronić;
- perspektywa aktywnych mieszkańców, tworzących i uczestniczących w kulturze pojawia się praktycznie wyłącznie w dokumentach na szczeblu lokalnym; w opracowaniach na szczeblu centralnym w zasadzie nie ma animatorów kultury, lokalnych twórców, lokalnych stowarzyszeń, organizacji pozarządowych. Dopiero w najnowszej strategii rozwoju województwa wątek ten zaznacza się dość mocno.

Dla rozwoju województwa warmińsko-mazurskiego wydaje się ważne, aby wszystkie wątki dotyczące mieszkańców, ich aktywności, budowania lokalnego kapitału społecznego, które są obecne w najnowszych dokumentach o znaczeniu strategicznym (zwłaszcza strategii rozwoju społeczno-gospodarczego do 2025 roku) zostały uwypuklone, by nadano im większe znaczenie i podjęto próbę „zaszczepienia” tego myślenia na szczeblu lokalnym – powiatowym i gminnym. Warmia i Mazury mają do wyboru dwie drogi jeśli chodzi o kulturę:

- pozostawienie sytuacji samej sobie – poszczególne powiaty w pełni samodzielnie tworzą swoje strategie odnosząc się do dokumentów wojewódzkich w ograniczonym stopniu (jak ma to miejsce obecnie);
- aktywizacji lokalnych samorządów do podjęcia spójnych działań, zwłaszcza w zakresie dostrzeżenia mieszkańców, nie tylko w zakresie tworzenia kultury „dla nich”, ale przede wszystkim „z nimi”, w kontekście ich zasobów i aktywności. Takie podejście umożliwi tworzenie i rozwijanie lokalnego kapitału społecznego, co w równym, a być może nawet większym stopniu, niż dominujące traktowanie kultury jak produktu turystycznego ma szanse przyczynić się do społeczno-gospodarczego rozwoju Warmii i Mazur.

Trzeba tu szczególnie mocno podkreślić, że ustalenia będące wynikiem przeprowadzonych powyżej analiz najnowszych dokumentów są – niestety – w większości punktów zgodne z wnioskami z przygotowanego przez nas w roku 2012 raportu „[Kultura pod pochmurnym niebem. Dynamiczna diagnoza kultury województwa warmińsko-mazurskiego](#)”. Mimo że raport ten wywołał duże poruszenie, to jednak zainteresowanie i dyskusja nad nim nie znalazły, jak na razie, odbicia w realnym kształcie dokumentów, które będą sterowały rozwojem województwa w najbliższych latach.